

Rättssäkerheten vid administrativa frihetsberövanden

— ett genmäle

Av landssekreterare *Erik Axelsson*, Göteborg.

När det gäller rättssäkerheten vid de administrativa frihetsberövandena ha på sista tiden åtskilliga ansett sig kompetenta att stiga fram och i skarpaste ordalag kritisera nuvarande förhållanden samtidigt som vederbörande med viss självsäkerhet talar om hur det enligt hans mening bör vara. I decemberhäftet 1960 av socialmedicinsk tidskrift har överläkaren Hans Harteius lämnat sitt lilla bidrag till denna slags kritik.

Herr H. konstaterar att när det gäller rättssäkerheten inom barnavårdsområdet allvarliga brister föreligger och att vårt land i detta avseende måste hänföras till de underutvecklade länderna och — efter det kommittén angående administrativa frihetsberövanden framlagt sitt betänkande — ej ens kan få den lilla trösten att räkna sig till "de i utveckling stadda länderna". Nej, vi äro enligt herr H:s åsikt när det gäller barns och ungdoms rättsskydd närmast jämställda med de diktatoriskt styrda länderna. Herr H. finner det beklämmande att utredningen angående administrativa frihetsberövanden i sitt betänkande icke alls beaktat rättssäkerhetskravet i första instans (barnavårdsnämnden).

En första förutsättning för att man verkligen skall kunna kritisera en sak är ju att man vet vad man talar om. Med den enskildes rättssäkerhet förstår man att ingripanden i den enskildes frihet ej sker annat än i överensstämmelse med gällande rättsregler och att dessa regler i möjligaste mån tillämpas likformigt utan avseende till person eller lokala förhållanden eller brukas i ovidkommande syften. Herr H:s rättssäkerhetsbegrepp tycks däremot vara rätt så dimmigt. Av hans artikel får man närmast den uppfattningen att en omhändertagen persons rättssäkerhet blivit kränkt om ej alla andra, som begått samma eller likartade handlingar, också omhändertagas. Med denna uppfattning av rättssäkerhetsbegreppet får nog alla länder hänföras till de underutvecklade. Herr H:s påstående att åtalseftergiftsinstitutet

strider mot västerländska rättssäkerhetsbegrepp, då åklagaren även fungerar som domare genom att han i en del fall "dömer till frikännande" och i andra indirekt "dömer till åtal", är helt i stil med herr H:s rättssäkerhetsbegrepp. Nu förhåller det sig ju så att om åklagaren lämnar åtalseftergift blir det barnavårdsnämndens sak att avgöra huruvida den unge skall omhändertagas för samhällsvård eller ej. Om åklagaren ej beviljar åtalseftergift blir det domstolens sak att — om den unge ej frikännes — avgöra huruvida han skall dömas till frihetsstraff eller överlämnas till barnavårdsnämnden för behandling. Åklagarens beslut har alltså ej något att göra med den enskildes rättssäkerhet. Frågan om denne skall berövas sin frihet avgöres av annan myndighet. Herr H:s redogörelse för socialassistenternas handläggning av skyddsuppfostringsärendena och deras inställning till klientelet är så missvisande att den icke bör få stå oemotsagd. Jag har under min verksamhet å länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län under många år dels handhaft tillsynen över barnavårdsnämndernas verksamhet, dels handlagt över tusentalet ärenden avseende av barnavårdsnämnd underställt beslut angående skyddsuppfostran. Min bild av socialassistenten och barnavårdsnämnden är en helt annan än den av herr H. tecknade. Vad man kan anmärka mot barnavårdsnämnderna och deras assistenter är väl att de ge de unga alltför många chanser och dröja allt för länge med att tillgripa omhändertagande för skyddsuppfostran. Det är möjligt att en del av eleverna vid ungdomsvårdsskolorna fått samma uppfattning som herr H. angående socialvårdsassistentens och barnavårdsnämndens inställning till dem, som visa fortsatt misskötsamhet, och detta är när det gäller eleverna kanske ej så märkvärdigt. Omhändertagande för skyddsuppfostran tillgripes ju som regel först sedan andra åtgärder för den unges tillrättaförande misslyckats. Barnavårdslagen tillhåller

barnavårdsnämnden att i första hand söka åstadkomma rättelse genom förebyggande åtgärder, vilka kunna vara av mer eller mindre sträng natur. Det är klart att den unge, som finner de första förebyggande åtgärderna mindre besvärande, blir besviken och harmsen när föreskrifterna måste skärpas undan för undan och socialassistenten till sist måste föreslå barnavårdsnämnden skyddsuppfostran. Men vilket system man än väljer måste det som regel bli socialassistenten eller övervakaren, som får ta det obehagliga initiativet till omhändertagandet och som också får ta emot kritik från de ungdomar, som söka finna någon att skylla sin olycka på. Att barnavårdsnämnderna okritiskt skulle anamma socialassistentens förslag och icke ägna fallen någon reell prövning är likaså felaktigt. Förutom socialassistentens uppgifter har barnavårdsnämnden som regel även utlåtande av psykiater att tillgå vid prövningen.

Herr H. gör vidare gällande att barnavårdsnämnderna oavsett hur den unge skött sig under den rätt långa väntetiden (3—4 månader) på plats i ungdomsvårdsskola låta verkställa beslutet om skyddsuppfostran, då de finna det genant att åtgärden icke följes upp, att barnavårdsnämnden ej haft någon kontakt med den unge under väntetiden och att det inte är lätt för rektor och styrelse att gendriva den unges påstående att han skött sig väl under ovannämnda tid. Jag har själv under mera än 10 år varit ordförande i styrelsen för en ungdomsvårdsskola och det har hänt många gånger att en barnavårdsnämnd, som erhållit plats för en ungdom, meddelat att vederbörande nu skaffat sig arbete och synes visa vilja att sköta sig, varför barnavårdsnämnden hemställt att platsen måtte få stå öppen en tid. I några fall har barnavårdsnämnden efter det ytterligare en tid gått meddelat att ansökan om plats återkallas, men i de flesta fallen har barnavårdsnämnden återkommit därför att vederbörande åter misskött sig.

Det är ej något ovanligt att en elev vid införpassningen till ungdomsvårdsskola förklarar att han eller hon skött sig sista tiden och skaffat sig arbete. Nu finns det ju telefon på våra ungdoms-

vårdsskolor och det är lätt för rektor att få närmare uppgifter från barnavårdsnämnden angående riktigheten av elevens uppgifter. Som regel visar det sig att — om uppgifterna ej äro helt felaktiga, vilket ingalunda är ovanligt — eleven tagit något arbete en mycket kort tid före införpassningen, ibland dagen före. Med hänsyn till att eleverna tidigare visat sig stanna på en arbetsplats endast mycket kort tid har barnavårdsnämnden i de allra flesta fallen haft fullgott skäl att verkställa omhändertagandebeslutet.

Herr H. anmärker vidare på att läkarutlåtandena när det gäller barnavårdsfallen äro månader gamla under det att för intagning på ett mentalsjukhus en vårdattest icke får vara mer än en månad gammal. Men här föreligger en avsevärd skillnad. Vårdattesten avser ett intygande av patientens sjukdom och vårdbehov och är den enda grunden för frihetsberövandet. Läkarintyget i barnavårdsfallen är däremot endast en del i hela det utredningsmaterial, som ligger till grund för bedömandet av fallet, och intyget ställer med ledning av bl. a. övrig utredning en prognos beträffande behandlingsfrågan. Jag är förvånad att en intygsgivare själv anser sina prognoser så pass osäkra att de redan efter en eller annan månad skulle vara inaktuella.

Herr H. påtalar att omhändertagandebesluten träffar ojämt och slumpartat, att de berörda ungdomarna vet om detta och reagera häremot, då de äro rätt moralistiska och överkänsliga för orättvisor. Nu är det emellertid så att dessa ungdomar och ofta även deras föräldrar äro mycket ensidigt inställda då det gäller rättvisesynpunkten. De kräva att samma slags brott eller sociala beteende skall medföra samma reaktion, oavsett t. ex. den unges miljö och personliga förutsättningar. Detta gör att dessa ungdomar betrakta ett individualiserat behandlingssystem såsom i högsta grad orättvist. Herr H. tror att tillskapandet av barna- och ungdomsdomstolar med en helt domstolsmässig handläggning av ärendena angående omhändertagande med åklagare och försvarare skulle råda bot på nuvarande bristfälligheter, då det gäller att komma till rätta med ungdomsbrottsligheten och ungdomsasocialiteten.

Men orsakerna till missförhållandena ligger på ett helt annat plan. Polisbristen i våra storstäder medför att ett stort antal brott av ungdomar aldrig kan klaras upp och att utredningen av begångna brott drar allt för långt ut på tiden. Barnavårdsnämnderna i storstäderna ha för få socialassistenter och för få dugliga frivilliga medhjälpare när det gäller övervakning m. m. Platsbristen på våra ungdomsvårdsskolor är orsaken till de långa väntetiderna och till för tidiga utskrivningar från skolorna med ty åtföljande misslyckanden i eftervården. Detta råder man ej bot på genom tillskapandet av barna- och ungdomsdomstolar. Vem skulle t. ex. sörja för verkställigheten av dessas beslut och den sociala utredningen vid målen vid domstolen, om barnavårdsnämnderna endast såsom herr H. önskar skulle ägna sig åt förebyggande arbete.

När det gäller rättssäkerhet vid administrativa frihetsberövande tycks de, som plädera för en kopiering av brottmålsprocessen, anse att eftersom det här liksom i brottmålsprocessen är fråga om ett frihetsberövande samma handläggningsform som tillämpas i brottmålsprocessen även bör gälla här. Men det finns väsentliga skiljaktigheter. Då det gäller brottmålen är utgångspunkten helt annorlunda än när det gäller de administrativa frihetsberövandena. Vid de förra har samhället — företrätt av polisen och åklagaren — en strävan att få ett begånget brott upplarat och beivrat. Det gäller i första hand att binda den misstänkte vid brottet. Risken för att man får tag i fel person är här betydligt större än vid de administrativa frihetsberövandena. Vid de senare är vederbörande så gott som alltid förut känd för den kommunala nämnden och har ofta under en längre tid varit föremål för nämndens uppmärksamhet och åtgärder. Beslutet om frihetsberövandet eller själva frihetsberövandet som sådant är här ett led i vederbörandes behandling, vilken i regel ej är avslutad härmed. Om en för brott tilltalad, som är skyldig till brottet, skulle på grund av de uppställda rättssäkerhetsgarantierna bli frikänd, har härmed endast samhällets intressen trätts för när. Om däremot en framställning om en persons omhändertagan-

de för vård skulle av den beslutande myndigheten avvisas på grund av uppställda rättssäkerhetsgarantier, trädess härmed ej blott samhällets intresse för när utan ofta drabbas även den vårdbehövande av det negativa beslutet. Det torde räcka med att erinra om de många fall, där en minderårig får uppväxa i en olämplig hemmiljö och därmed riskerar bli vanartig och slutligen kriminell, om försenade ingripanden mot begynnande vanart hos barn och ungdom, om alkoholmissbrukare, som äro farliga för eget liv eller egen hälsa eller för annans säkerhet. Helt allmänt torde kunna sägas att den enskilde icke är betjänt av att ett ingripande uppskjutes om vårdens sedan måste ges en hårdare karaktär eller längre varaktighet. Dessa omständigheter motivera även ur rättssäkerhetssynpunkt ett annat handläggningssätt än i brottmålsprocessen. När det gäller de administrativa frihetsberövandena torde det bästa resultatet uppnås om handläggningen — såsom nu sker i en del länsstyrelser — gives karaktären av ett teamwork mellan den beslutande myndigheten, den kommunala nämndens företrädare och den enskilde partens biträde. I detta sammanhang kan det förtjäna framhållas dels att det inom barnavårdens och nykterhetsvårdens område icke framkommit något fall av obehörigt frihetsberövande som klart kan hänföras till brister i nuvarande handläggningsregler, dels ock att det icke råder allmän enighet om det ackusatoriska förfarandets förträfflighet ens när det gäller brottmålsprocessen.

Vad angår barnavårdsnämndernas beslut torde böra observeras att, därest någon av föräldrarna eller den unge, om han fyllt 15 år, vägrar att skriftligen godkänna beslutet, detsamma skall underställas länsstyrelsens prövning, att omkring 25 % av barnavårdsnämndernas beslut underställes länsstyrelsernas prövning samt att den verkliga ändringsprocenten i varje fall icke synes vara större än ändringsprocenten beträffande underrätternas domar i brottmål.

Till sist. Jag tror ej att utredningen beklagar att den missade en sådan chans som det columbi ägg herr H. serverat i sin artikel.